
ROSANNA CANTAVELLA

LES ANOTACIONS
MARGINALS AL
DE AMORE CATALÀ

Com eren rebuts, entesos i assimilats els textos erotodidàctics medievals? El terme *erotodidactisme* va ser encunyat per A. G. Elliott (1977: 27). Considere textos erotodidàctics les obres que, a l'edat mitjana, aconsellaven o donaven models de conducta, en dicció i/o actuació, per comportar-se escaientment en l'amor en general o en la seducció en particular, anassen o no aquestos models embolcallats en teories sobre què fos l'amor humà. He presentat més en profunditat aquest gènere a Cantavella (en premsa: 1.2). Ací em limitaré a indicar que el text del qual van derivar tots els altres fou, com era esperable, *l'Ars amandi* ovidiana, amb els complementaris *Remedia amoris*. Les primeres obres medievals en què s'aplica l'erotodidactisme seguint Ovidi, daten del segle XII: el *Pamphilus* i el *Facetus* "*Moribus et vita*", que s'arribarien a fer quasi tan populars com el seu model, al qual imitaven també en la forma mètrica. A partir d'aquests textos se'n van anar escrivint molts altres, i ja aviat en vulgar, amb els mateixos referents didàctics.

La informació sobre recepció coetània de l'erotodidactisme prové sovint, o bé del blasme dels moralistes (que, com és lògic, valoraven aquests textos molt negativament), o bé de les introduccions a arts (el "pròleg tipus D" segons R. W. Hunt 1948), i dels *accessi* que podien acompanyar en els manuscrits aquestes obres d'iniciació

a la seducció, *accessi* escrits pels mateixos autors, pels traductors al vulgar, o pels copistes¹.

Però també les anotacions marginals en els textos manuscrits constitueixen una font de primera magnitud per a l'estudi de la recepció medieval d'aquest tipus d'obres, per la raó evident que, el que l'anotador escull remarcar, és el que ha considerat especialment important. Sense dubte, són els manuscrits ovidians medievals de l'*Ars amandi* i els *Remedia amoris*, i en vulgar els del *Roman de la Rose*, els que més s'han beneficiat d'aquests estudis de recepció textual sobre els textos erotodidàctics.² En el present article, oferisc a l'estudiós una edició filològica de les anotacions marginals a la traducció catalana del *De amore*, l'original del qual es considera redactat, com a molt tard, en els anys 30 del segle XIII (Dronke 1994: 55).

Tant pel seu tema com per la seua extraordinària difusió a l'Occident medieval, el *De amore* ha suscitat considerable interès, materialitzat en importants estudis. Alfred Karnein en va presentar un ampli panorama de la recepció en vulgar (1985 i 1970); Rüdiger Schnell en va estudiar els coneixements legals que exhibeix l'autor (1982), i també se'n va ocupar, en el context d'altres obres medievals sobre la idea de l'amor humà, al seu *Causa amoris* (1985). Peter Dronke, que hi ha mostrat interès almenys des del seu treball de 1963, a més d'estudiar-ne la datació, ha posat en dubte l'existència real d'un "Alfred el Capella", mostrant que aquest era el nom d'un personatge de ficció coetani de la redacció de l'obra (1994). Malgrat tot, encara no comptem amb una edició crítica exhaustiva del *De amore*. L'edició més recent a l'abast és la de Creixell Vidal-Quadras (1985), que segueix bàsicament el text llatí en l'edició bilingüe de Pagès (1930), incloses les pràctiques divisions d'aquest en capítols i apartats.

El manuscrit únic de la traducció catalana del *De amore* revela moltes anotacions marginals. Es tracta d'un manuscrit miscel·lani, reenquadernat malament (quaderns desordenats, cosa que explica l'errònia foliació moderna) juntament amb un altre de miscel·lani també, i que es conserva a la Real Biblioteca de Madrid, amb la signatura II-3096 (I). F. M. Gimeno en va fer un detallat estudi paleogràfic, i va concloure que es tractava d'una còpia del pas del segle XIV al XV (1992: 179), per la qual cosa prenem aquest moment històric com el *terminus ad quem* de confecció de la traducció. Gimeno

1. Sobre aquests darrers, vegeu un ampli panorama i avaluació a Minnis (2001: 35-81). El terme *academic prologue* que empra Minnis, engloba tant el tipus *accessus* com la més estesa introducció (*ibid.*: 13 i nota 30).

2. Vegeu especialment l'ampli estudi-recapitulació de Minnis (2001: 1-81). Una mostra bibliogràfica no exhaustiva inclouria Lippi Bigazzi (1987), Walters (1994), Huot (1993) i Coleman (1981).

considera probable que el centre de còpia d'aquest còdex fos la mateixa Cancelleria reial: «També l'escriptura i la forma de presentació del text en cadascuna de les pàgines recorda els registres de la Cancelleria i els manuscrits que amb format de llibre-registre transmetien la literatura en les llengües vulgars» (*ibid.*). De fet, aquest manuscrit està associat amb la figura del vicanceller valencià Misser Domingo Mascó, que possiblement en va ser el primer posseïdor (Cantavella 1994).

Les anotacions marginals que presente ací no van ser incloses a l'edició Pagès (1930), però sí a la prèvia edició d'Arderius-Julà (1926), els quals, malauradament, tot i la lloable feina de transcripció, no van reconèixer que l'obra que tenien entre mans era el *De amore*.³

El nostre manuscrit llueix remarques marginals de crida (*vide, vide bene, nota, nota bene*) pràcticament a cada pàgina, generalment acompanyades de manícules segons el costum medieval. He comptat, en total, 126 crides d'atenció als 49 fulls conservats del text. Això, per si sol, ja manifesta l'alt grau d'interès que el conjunt d'aquesta obra presenta per a l'annotador. Però, a més, quasi en la meitat d'ocasions (61 casos), aquestes remarques de crida apareixen acompanyades de comentaris explícits, i seran només les crides amb comentari les transcrites ací.

La cal·ligrafia de les notes és coetània del manuscrit, i, de fet, tan similar a la del text, que és prou difícil separar que la feta de l'annotador i la del mateix copista. Com que això no sembla comprovable ara com ara, em limitaré a indicar com a únic fet clar la contemporaneïtat de les anotacions respecte del text. De tot el manuscrit II-3096 (I), la traducció del *De amore* és l'obra copiada en la tinta més fosca, més espessa; però les anotacions, en canvi, tot i que mostren el mateix tipus cromàtic de tinta, la presenten molt més diluïda; molt més sensible, doncs, a les vicissituds del pas del temps, cosa que explica que la humitat haja acabat esborrant-ne algunes lletres. La diferència en la dilució indica que, cas de ser l'annotador, realment, el mateix copista, les anotacions no s'haurien realitzat alhora que s'efectuava el procés de còpia, sinó en un moment posterior. D'altra banda, l'homogeneïtat cromàtica de la tinta en les notes fa considerar la possibilitat que totes elles poguessen haver estat escrites en una mateixa seqüència temporal, en un mateix període de temps, tot i que no necessàriament en ordre de primera a última.

3. A més de la de Gimeno, trobem altres descripcions o esments del manuscrit II-3096 (I) a Martínez ed. (1995: 1, 75-77), Puig i Oliver (1994: 220-22), Alvar (1994: 206-9) i Badia (1991: 42). Sobre els paradigmes dels manuscrits miscel·lanis a la baixa edat mitjana, vegeu Rico (1997).

1 TEMES DE LES ANOTACIONS

Les anotacions marginals a aquesta traducció són classificables en diferents grups temàtics: (1) anotacions miscel·lànies sobre comportament educat i moralment correcte; (2) regles que ha de tenir en compte l'enamorat en el procés de seducció i en l'amor; (3) indicacions sobre el correcte comportament de la dona en la seducció i la relació amorosa; (4) observacions sobre la natura de l'amor humà.

1. 1 Anotacions morals i de bones maneres

En aquest conjunt temàtic miscel·lani es presenten consells molt variats, que tenen, però, en comú la civilitat cristiana de l'actitud recomanada. Comencem fixant-nos en tres anotacions de tipus moral: s'hi remarca que cal no renegar de Déu pel fet de ser pobre, sinó agrair els béns que arriben (ítem 18); que cal no lloar el mal, sinó intentar corregir-lo amb discreció, i, si això és impossible, allunyar-se'n (19); i que no es pot censurar algú forçat a fer el mal, només al qui el fa voluntàriament (57). A aquestes tres, hem d'afegir-ne una altra: la remarca que també el sexe marital siga pecat mortal si no busca la reproducció de l'espècie (35).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

En aquesta secció es parla de referència en cinc anotacions, i aquestes són les informacions remarcades: cal no lloar-se un mateix (observació repetida tres vegades: 5, 37, i 4; aquesta darrera il·legible, però deduïble pel text de referència); no emprar paraules "llejes ne diformes" (23), i respectar els religiosos, especialment les monges: "Vide c-om no deu malparlar contra negunes persones d'àbit de religió, e majorment de dones" (24).

Si, en el punt citat, l'anònim anotador remarca el respecte degut als clergues, hi ha tres ocasions més en què aquell torna a fer observacions relacionades amb els estaments socials, i en cap dels casos l'anotació no es mostra favorable a l'estament nobiliari.

En la primera anotació, es declara que el clergue és més noble que el cavaller ("Vide que lo [cle]rgue és dit pus noble que no lo qui n' [é]s per lin[a]tge", 2). A propòsit dels clergues, sembla significatiu que –tot i la deferència cap a l'estament clerical que ha mostrat en remarcar el passatge citat– l'anotador no aprofite el paràgraf de 39 per subratllar la idea present al text principal, que pren partit pel clergue en l'antic debat del clergue i el cavaller. Deixaria passar aquesta ocasió de lluïment, si fos clergue ell mateix?

En la segona anotació de caire estamental, es declara que una dama ha d'“atorgar d'am[ar aqu]ell qui és noble per pro[e]a de bones costums, qu[e] no aquell qui ho és per linyatge” (6). Observeu a la transcripció el text de referència, que no podria entusiasmar un noble de llinatge.

Afegint-se a aquestes notes, la tercera del grup de tema estamental també em sembla significativa. Apareix al primer paràgraf de la secció “De hom pus noble e de dona pus noble”. En aquest punt, la nota diu: “Vide bene que, com negú demana amor de pus noble que ell no és, com deu pensar que no parle res perquè puxa star reprès” (36). El que resulta notable és que, al passatge principal, no s'esmenten desigualtats estamentàries entre galant i dama; aquesta ha estat aportació particular de la mà que anota.

La qüestió de classe té, com veiem, una repetida presència en el treball de l'anotador. Pels comentaris vistos, resulta extremadament improbable que aquest pertangués a la noblesa, o almenys a la noblesa vella, i tampoc no resulta probable que fos clergue.

Les observacions assenyalades, miscel·làniament educatives, representen sols una minoria d'aproximadament el 17% de notes. El 83% restant, tal com he indicat prèviament, i com era esperable en anotacions a un text de les característiques del *De amore*, responquen aspectes didàctics, referents per tant a l'educació en l'amor i la seducció.

1. 2 Regles d'amor

Constitueixen un important grup d'anotacions, aquelles que destaquen regles que ha de tenir en compte l'enamorat en el procés de seducció i en l'amor. En primer lloc, s'hi remarca que cal escollir com a objecte de l'amor una dona sàvia (1), tot i que (diu una altra anotació), si l'enamorat és molt jove, escollir una dona sàvia és picar massa alt i, en aquest cas, això es desaconsella (7). Precisament, si hom corteja aquesta mena de dona, se li remarca l'advertència que una persona així no consentirà sense protestes rebre lloances, per la qual cosa l'estratègia de l'adulació també hi és desaconsellada (11).

En un altre passatge ve expressada l'observació que, en la primera ocasió que l'enamorat presente conversa a la dama, cal que evite parlar d'amor amb ella, “mas fer-se [i]gnorant” (29). Pel que fa als preliminars del festeig, s'hi anota que el galant ha de

demanar permís a la dama per seure al seu costat (26), consell enquadrible també, per la seua elementalitat, en les observacions d'etiqueta social que havíem vist abans. Així mateix s'indica que l'enamorat no ha d'interrogar la dama sobre a qui estima aquesta: "Vide com nengú no deu descobrir ni encerquar nenguna dona que am, a qui ama e a qui no" (47).

La resta de consells sobre etiqueta de l'amor remarcats, destaquen altres virtuts que ha de tenir l'enamorat: el seny, contrari a la folia ("Vide c-om no deu mirar les dones sinó mostrant de si seny", 20); una altra virtut, la ben cortesa generositat econòmica o llarguesa ("Vide que negun amador no pod ésser en amor si no és larch, car no consent amor que sia avariciós", 17); i altres consells bàsics del mateix tipus: tenir només una enamorada ("Vide c-com no-n deu amar sinó una, e per amor de aquella fer plaer a quantes n'à [al] món", 21) i complir les promeses, especialment les de regals ("Vide bene et nota. Vide c-om no deu res prometre a nengu[n]a dona ne enriquir-la de paraula, e de[s]puys que no ho faça per obra", 22), cosa que també es demanarà a la dama objecte de seducció: aquesta ha de tardar a prometre res (9), i ha de donar sempre el que haja promés, especialment si el que ha promés és ella mateixa (15 i 59). Com es veu, la qüestió de la confiança, del compliment de la paraula amorosa donada, també resulta particularment important per al nostre anotador, ja que es destaca en quatre ocasions diferents.

L'últim punt d'etiqueta amorosa assenyalat té també rellevància, perquè subratlla la característica posició del *De amore* contra l'enveja (25), i especialment condemnant la gelosia amorosa: "Vide com gelosia és enemiga d'amor" (33); en una tercera nota, es remarca la condemna de la gelosia també dins del matrimoni: "Vide com lo marit no deu haver suspita de la muller sens leja rahó que y veja a hull" (34).

1. 3 Actitud femenina en la seducció

El segon grup d'observacions erotodidàctiques són aquelles que fan referència al comportament de la dona en el procés de seducció. Ja he esmentat, en l'apartat anterior, les anotacions en què es remarca l'obligació de la dona de pensar-se bé què prometrà al seu enamorat, ja que després estarà obligada a atorgar-ho per la paraula donada. També he fet referència, a 1. 1, a l'anotació en què es diu que les dames han de concedir el seu amor més aviat als valors personals que no al llinatge (6), cosa que reforça, doncs, aquesta línia subratllada per l'anotador en repetides ocasions: que el

mèrit personal val més que no el de nissaga. Encara s'hi afegeix una altra anotació en aquest sentit: que les dames han d'admirar no l'aspecte físic del pretendent, sinó el seu comportament (16). És, doncs, novament, el mèrit moral el que apareix subratllat sobre altres mèrits com l'aparença externa o la noblesa de sang.

Què més es diu sobre el comportament femení? Doncs l'esperable en aquesta àrea temàtica: que no hi ha res que una dama pugui atorgar més preu que el seu cos (10), però que la que el lliura per diners en comptes de per amor, ha de rebre el nom de bagassa (59). S'hi remarca també l'exigència bàsica que s'ha demanat prèviament de l'home: que tampoc la dona no ha d'admetre més d'un enamorat alhora (14), i que, en amor, no hi valen enganys, ni d'ell ni d'ella (48). A aquestes s'afegeix una particular remarca, conseqüència d'una mala comprensió del text original: si la dama no comenta determinats temes i abans sí que ho feia, és que comença a deixar d'estimar (51).

Dues observacions s'afegeixen a aquesta llista de remarques femenines, que cauen més en el que són els tòpics medievals sobre la condició femenina (poc presents, de tota manera, al nostre text, ja que, com he indicat, només se'n anoten tres): que, a les dones, els agrada l'adulació (3) –excepte a les sàvies, com hem vist més amunt (11)–, i que *la donna è mobile*: el constant tòpic sobre la presumpta volubilitat femenina, unit aquí a la també presumpta incapacitat femenina per guardar secrets (40).

El curiós d'aquesta manera d'anotar és que no són aquests dos tòpics els que apareixen al passatge de referència, sinó uns altres dos igualment populars: les acusacions al gènere femení de manca de seny i de cretina credulitat. Vegeu el rerefons cultural d'aquests tòpics a través de l'índex analític de Cantavella (1992).

Per descomptat, si el manuscrit hagués recollit també la reprovació de l'amor que constitueix el tercer llibre del *De amore*, probablement les anotacions sobre tòpics antifeministes haurien pogut ser moltíssim més abundants i variades, però, com és sabut, la versió catalana del *De amore* no inclou aquesta part (vegeu Pagès ed. 1932).

1. 4 Natura i signes de l'amor

El tercer gran grup de notes erotodidàctiques, el formen les que fan referència a la natura de l'amor i als signes del procés amorós: l'amor hi és vist com a origen de tot bé (28); augmenta amb la freqüentació de mirades i converses (30); fa veure bella la que és lletja (27); l'amor vol "gran governació e consell" (39); aquell que estima de veres no pot dissimular l'amor que sent, ni en públic (45); quan l'amor se'n va

diffícilment tornarà a reviure, almenys com era abans (50); les discussions i enuigs entre enamorats no acreixen ni minven l'amor, sinó que el purifiquen (52); reclamar de tornada les coses que hom ha regalat, és mal senyal (53); i, si el mascle falla sexualment, l'amor s'acaba: "Vide que, si s'avé que-l [a]mant és ab la dona [q]ue ama, e aquell aurà [a]vinentea de aquella, [e] no porà fer-li res, [a]mor d'aquí avant [n]o pod ésser en[t]rells, per lo [c]as que li serà esdevengut" (49).

Pel que fa al darrer tema, cal dir que l'edat mitjana no sembla tenir misericòrdia amb la possible flaqueza masculina. Ja al *Pamphilus* s'exigia al jove mascle que mostràs la seua homenia a la primera oportunitat ("te precor esse virum", v. 546, Rubio-González eds. 1977). El *Facetus* desenvolupava amb més detall (vv. 293-302) el que s'apuntava al *Pamphilus*, advertint ja que, si l'home s'atura abans del coit, la donzella se'n ressentirà ("nam, si desistat, mente puella dolet", v. 296, Morel-Fatio ed. 1886). El tema s'amplia encara més al *Facet* català, on s'adverteix que la dona ja no respectarà gens l'home després que aquest haja fracassat: aquell serà objecte de cruel burla femenina (vv. 1233-79 *ibid.*).

També en aquest apartat de natura i signes amorosos, és notable un grup d'anotacions sobre les distincions i els tipus d'amor. N'hi destaque la crida als quatre diferents graus d'amor (8); també, dins un passatge comentant les característiques distincions de l'amor sobre l'amor pecorà, la mesclada i la pura, la crida a la descripció de l'amor *commixtus*. L'anotador no es deixa enganyar: si inclou sexe, l'amor serà folla, es diga com es diga (38), participant així de la visió dels moralistes sobre aquest tema. Dues més, indicant que es diu amor a la luxúria i al sexe (12 i 32), podrien considerar-se una mica inconsistents amb la remarca d'aquesta classificació anterior. Observem-ho: "Vide bene com ajustament de home e de dona és dit amor", diu l'una (32); i l'altra afirma: "Vide que amor és lutzúria, e per lutzúria és amor axí dita" (12); és a dir, que "amor" seria l'eufemisme que el luxuriós donaria al seu desig, observació que subscriuria qualsevol moralista coetani com, per exemple, Francesc Eiximenis; ara bé, els moralistes menyspreen les distincions entre amor pura, mesclada i carnal, que, com acabem de veure, sí que interessen a l'anotador.

2 L'ANOTADOR

Tot el que hem vingut observant confirma que l'anotador va llegint el *De amore* no simplement com a obra curiosa, sinó com a text bàsicament educatiu; atrau

l'atenció, per exemple, que les parts narratives que conté l'obra, tot i que inclouen ocasionals manícoles de crida, no han impulsat l'anotador a realitzar-hi comentaris marginals.

I el nostre anotador no és gens el primer d'Europa a llegir el *De amore* amb la mateixa actitud amb què haurà llegit potser, en la seua primera joventut, altres llibres erotodidàctics com el *Pamphilus* o el *Facetus*, que tenien presència en l'àmbit escolar (Cantavella en premsa: 1.2). El nostre anotador, com els lectors d'aquests últims textos, no planteja, llegint el *De amore*, un clar antagonisme entre les observacions d'aquest i les d'obres de caire moralitzant religiós, sinó que llegeix els comentaris sobre l'amor en el marc de la cortesia com unes regles d'urbanitat amb el seu propi codi moral, no del tot contradictòries amb les primeres: ja acabem de veure, en les dues anotacions d'equivalència entre sexe i amor, que en alguna ocasió l'opinió de la moral cristiana es fa notar també.

És altament improbable que arribem a conèixer la identitat de l'anotador d'aquest manuscrit. Com he dit a la introducció, tenint present la concordança cal·ligràfica, no és descartable que les notes haguessen estat escrites pel mateix copista. Poc més podem saber de cert. Tot i així, convé recordar que la sort d'aquest manuscrit apareix lligada a la figura de misser Mascó. En un altre lloc he presentat les dades que fan probable la hipòtesi que Mascó fos el primer possessor del codex (Cantavella 2004: 53-58).

Domingo Mascó era un patrici de la ciutat de València, jurista i diplomàtic il·lustre, vicescancer del rei Joan I; però no noble de nissaga (tot i que va comprar un senyoriu, i que més tard va ser ordenat cavaller).⁴ Si la hipòtesi de Mascó com a primer possessor del manuscrit fos certa, Misser Domingo podria haver estat l'autor de les anotacions. Una persona de la seua extracció social, naturalment tindria ben presents les distincions de classe: ja hem observat a 1. 1 que, repetidament, la mà que anota tendeix a remarcar el major valor del mèrit personal sobre la noblesa de llinatge. Les observacions vistes a 1. 2, donant gran importància al compliment de la paraula donada, així com les vistes adés sobre l'amor com a pura luxúria, tampoc no serien rares en la consciència d'un jurista com Mascó, que alhora era assessor del papa Benet XIII,

4. Va comprar el senyoriu de Burjassot en 1389 (López Laguarda 1946: 14). El va ordenar cavaller el rei Ferran, probablement com a premi als nombrosos serveis d'aquell en la causa dinàstica (Cantavella 2004: 50).

per al qual va realitzar diverses missions diplomàtiques (Cantavella 2004: 48-49). Però, tot i que veiem que hi ha cas a favor de Mascó, he de recordar que no tenim cap prova fefaent que ell, el probable primer posseïdor del manuscrit, en fos també l'anotador.

Per a qui anotava, el nostre anotador? Per a ell mateix o per a uns altres lectors? Potser per als seus fills? L'erotodidactisme no està malvist a l'edat mitjana: forma part de l'educació en bones maneres i urbanitat, com m'he esforçat a explicar en un altre lloc (Cantavella en premsa: 1.2). En aquella època es considerava que calia que el jove aprengués a seduir amb elegància: que ho fes amb bones maneres, o, tal com deia el *Facet* català, “no u fasses con a porquer, / mas fe-u con a franc cavaller” (vv. 1169-70, Cantavella en premsa). Per a aconseguir aquesta distinció de costums, l'única manera que l'edat mitjana concebia era l'aprenentatge, l'educació. Les anotacions que hem estat veient reblen aquest clau: mostren l'interés de l'anotador perquè el lector tragués de la lectura un profit tan eficaç com moralment urbà; que s'allunyàs per complet d'allò tan temut llavors: la vilania de costums. El *De amore* va ser vist, doncs, per la nostra mà catalana, com un text educatiu en la seducció que alhora ajudava a formar-se en el refinament de costums: en l'autèntica cortesia.

3 OBSERVACIONS A LA TRANSCRIPCIÓ

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Dos tipus de buits poden presentar els textos transcrits: els derivats del guillotinat del manuscrit per la reenquadració moderna (que sovint mutila en cosa d'un o dos mil·límetres les anotacions), i la completa dilució de la tinta en alguns punts. A això cal sumar l'apedaçat del marge en certs punts de les primeres pàgines conservades, les més deteriorades. A IVv / 52v, per exemple, podria haver-hi hagut un comentari marginal més, del qual sols és ara legible la paraula *Vide*; es pot distingir, però, que l'escriptura continuava a la línia inferior: el marge d'aquest full, molt deteriorat, ha estat restaurat amb paper modern.

Les mancances textuais són indicades a la transcripció de dues maneres: quan la reconstrucció és evident per l'espai i pel context, aquesta apareix entre claudàtors. Quan no ho és, s'hi marca un buit amb punts suspensius.

Pel que fa a la transcripció, al marge de puntuar el text, he reduït al mínim les intervencions textuais. Em limite a regularitzar usos d'*i* i *j*, i d'*u* i *v*, i sols desaglutine quan no hi ha pèrdua de sons. Mostres d'elements desaglutinats: *nou* en *no u*, *passim*; *quin[e]s* en *qui n'[/é]s* (2); *almon* en *à-l món* (28); *nessen* en *ne sse'n* (52); *dessa* en *de ssa*

(53); *siu* en *si u*, *desser* en *de sser* (54); *nossi* en *no ssi* (57). Les desaglutinacions d'adjectiu i substantiu es resolen deixant sencer el substantiu: *follamor* en *foll·amor*, *suamor* en *su·amor* (però vegeu transcrit al text de referència de 41, *sa·speransa*, per la diferència gràfica de la vocal). *Quen* és transcrit *que·n* per al pronom adverbial, i *qu·en* per a la preposició.

ROSANNA CANTAVELLA
Universitat de València

TEXT

El codi que acompanya la transcripció de cada anotació (per exemple, Vr / 53r. 1.VI.A, 76 / VIII), es llegeix així: foliació antiga / foliació moderna del manuscrit. Llibre. Capítol. Apartat (si n'hi ha), localització del text a què fa referència la nota, a l'edició llatina de Creixell Vidal-Quadras (1985) / ídem a l'edició catalana de Pagès (1930). Rere aquests, i per millor localització de cada anotació, transcriu també el fragment a què fa referència aquella, entre cometes per evitar confusions entre text principal i anotacions marginals.

0. ...rme ... no ...endre ...ell ni ... qui ... amor ... Iv / 50v. 1.V, 66 / III. "...car apr...s de .lx. anys en lo mascle, e apr...s de .l. anys en la fembra, jatsia açò que encara puxa hom lutzuriar, emperò lo seu desig no pod venir a amor, car la calor natural, pus que ...s en aquella edat, ja comença perdre ses forces..."

1. Nota com deus fer per manera que la d[o]na que volrràs amar que sia sàvia, e la su·amor e la t[u]a durarà longam[ent]. Iv / 52r. 1.VI, 72 / VI. "Donchs pensa't e hajes ànsia d'aver sàvia amant. La fembra no guarda forma ne bellea ne linyatge, car a negú plau bellea si no y ha gens de bonea..."

2. Vide que lo [cle]rgue ...s dit pus noble que no lo qui n'[...]s per lin[a]tge. Iv / 52v. 1.VI, 74 / VII. "Encara trobam hun orde m...s en los mascles qu·en les fembres, car lo mascle pod ...sser dit molt pus noble, així com ...s dit lo clergue".

3. Vulpis amat fraudem ...is agnum femina laudem. Vide. Iv / 52v. 1.VI.A, 76 / VII. "Car les fembres, en gran partida, s'alegren per loament de la lur persona, e totes coses que pertanguen a la lur lahor crehen leugerament aquestes de vila, majorment les pageses".

4. Qr laus i... Vr / 53r. 1.VI.A, 76 / VIII. “Costuma de sàvies persones ...s que jam...s ab la lur pròpia bocha no atorguen la lur proea e bellea...”

5. [Vide] que nengú [no] deu loar si [m]ateix, e si ho fa ...s gran legea [en] boqua de [pròp]ia persona. Vv / 53v. 1.VI.A, 76 / VIII. “...per ço que jam...s no puguen oir lo proverbi vulgar, lo qual diu que tota lahor s’ensordeix en la bocha pròpia de cascú...”

6. Vide que la dona no [deu] gardar linyatge ...me que resplandesqu[en pe]r b[o]nes virtuts, car ...es de atorgar d’am[ar aqu]ell qui ...s noble per pro[e]a de bones costums, qu[e] no aquell qui ho ...s per linyatge. VIr / 54r. 1.VI.A, 78-80 / X. “...encara ...s elegidor aquell qui ...s tant solament noble per noblea de bones costums, car, antigament, pus noble era aquell qui per si mateix era plen de bones costums, que aquells qui eren nobles per linyatge”.

7. [Vi]de que negun [h]ome [m]assa jove no deu [d]emanar amor [a] sàvia fembra. Nota. VIv / 54v. 1.VI.A, 82 / XI. “E dich-te sembantment que hom massa jove no deu demanar amor de neguna sàvia dona...”

8. Vide que .iiii. són los graus d’amor. VIIIr / 56r. 1.VI.A, 86 / XIV. “Antigament quatre foren les maneres o graus departits en amor: lo primer està en donament d’esperansa; lo segon, en donament de besar; lo terç, en donament de abraçar; lo quart, en lo atorgament de tota la persona sia finit”.

9. Vide que neguna dona no deu res prometre cuytosament a negú. Nota. VIIIv / 56v. 1.VI.A, 88 / XIV.

“Mas a sàvies fembres no tany enriqueir algú per yvaçosa o cuytosa prometensa”.

10. Vide com major cosa en lo món no pot donar la fembra sinó que liure son cors a-quell qui ama. Nota. Vide bene. VIIIv / 56v. 1.VI.A, 88 / XV.

“...mas per la gran cosa la qual la fembra ha donada en sa persona. Quina differència major pot fer la fembra, sinó que liure son cors a altre arbitre?”

11. Vide qui negun amador no deu trop loar s-aimia davant, si aquella coneix ...sser sàvia. IXr / 57r. 1.VI.B, 90 / XVI. “Si la noble fembra serà sàvia e discreta, cautelosament te guarda contrestar al temprat lohament de aquella”.

12. Vide que amor ...s lutzúria, e per lutzúria ...s amor axí dita. XIr / 59r. 1.VI.B, 96 / XIX. “Con amor costreny tots los hòmens per l’enteniment de lutzúria naturalment ...sser appellats...”

13. [Vide] que nengú forna...u ...sser larch [de] paraula ni [de]u [pro]metre [re]s ...en vo... fa... d... Nota. XIv / 59v. 1.VI.B, 98 / XXI. “Enans, si-l pobre o-l freturós usa de paraules de cortesia o de larguea, en aquesta manera l’escarniria la gent, dient: ‘Vejats

aquest hom que no posseheix m...s que no pot donar als hòmens, e gaba's de haver gran larguea. Mas, si tengu...s res que donàs, tot aytal seria com se tany de la sua natura e linyatge. Car no ve de nenguna bona costum dels possidents dir de paraula ...sser larch..."

14. Vide que, si la dona ...s ligada a·ltra amor, no deu consentir a la volentat de negú. XIIv / 72v. 1.VI.B, 102 / XXIII. "...no li deu dir de no de la su·amor, si donchs ja no era ligada a altra amor. Donques, si altra amor no t... res acostada, neguna rahó te porà escusar".

15. [Vi]de que la fembra, com [h]a promès res, no u pot [co]ntradir que no u do[n]e, e, si no u fa, ...s a[g]uda per vil fembra. XIVv / 74v. 1.VI.C, 110 / XXVIII.

"Car neguna cosa ...s pus prous a la noble fembra que no ...s guardar les coses promeses de ssi mateixa, e envanehir la esperança donada, e enganar la gent ab sa paraula".

16. Vide que la dona no deu guardar si l'amador ...s leig ho mal parenços, mas que aquell sia ple [d]e bones costumes. Nota. XVv / 75v. 1.VI.C, 114 / XXX.

"Donques no devets guardar quines cuxes ne quins peus haja, mas per quines bones costumes sia vestit, e que hom fassa tot bon fet".

17. Vide que negun amador no pod ...sser en amor si no ...s larch, car no consent amor que sia avariciós. Nota. XVIv / 76v. 1.VI.C, 116 / XXXII. "Donchs, qui vol ...sser agut digne ne vol·s cavallerejar en la host d'amor, no ...s obs que sia detengut per neguna avarícia, mas que resplandesqua per gran larguea".

18. Vide que negú per pobrea no deu blastomar D...u, ans deu loar Aquell de so que li dóna. XVIv / 76v. 1.VI.C, 116 / XXXII. "E no deu blastomar per pobrea D...us ni sos sancts, mas a tots deu donar paraules humils, e a tots deu ...sser apparellat de servir".

19. Vide c·om no deu loar mals de negú ab sa mentida per fer plaer a·quell, ans los deu corregir secretament, e si aquell ...s no corregible, deu deseparar la companyhia d'aquell, perquè no sia trobat culpable. XVIv / 76v. 1.VI.C, 116 / XXXIII. "Los mals, no·ls deu loar ab sa mentida, mas deu·los esmenar ab correccions secretes. Mas, si conixerà ...sser aquell no corregible del tot en tot, axí com deseparat d'aquell deu gitar aquell de ssi, per tal que no sia dit que sia consentidor e faedor d'error ab ell ensemps".

20. Vide c·om no deu mirar les dones sinó mostrant de si seny. Nota. Vide. XVIIr / 77r. 1.VI.C, 118 / XXXIII. «Les fembres deu guardar ab poch ris, car segons

la paraula de Salamó, molt ris ...s vist portar oradura, car tots los folls e no savis hòmens, saviament los saben lunyar de ssi les dones”.

21. Vide c-com no·n deu amar sinó una, e per amor de aquella fer plaer a quantes n'à [al] món. XVIIr / 77r. 1.VI.C, 118 / XXXIII. “No deu ...s-ser amador de moltes fembres, mas per amor de una fembra deu servir a quantes n'à en lo món”.

22. Vide bene et nota. Vide c-om no deu res prometre a nengu[n]a dona ne enriqueir-la de paraula, e de[s]puys que no ho faça per obra. XVIIr / 77r. 1.VI.C, 118 / XXXIII. “Encara no deu enriqueir negú per soptada e yvaçosa prometensa, car no seria de donar-ho, e pus lo creedor haurà pocha de creenssa a les coses promeses”.

23. Vide que negun home no deu dir paraules lejes ne diformes. Nota. XVIIr / 77r. 1.VI.C, 118 / XXXIV. “Mas leges paraules, no les deu dir en neguna manera, e majorment deu esquivar les asenyalades” [però no se n'ha assenyalat cap].

24. Vide c-om no deu malparlar contra negunes persones d'àbit de religió, e majorment de dones. Nota. XVIIv / 77v. 1.VI.C, 120 / XXXIV. “E jam...s no deu dir parales males ne injurioses contra frares ne contra clergues o monges...”

25. Vide com negun amador no deu ser envejós de amor de negú altre. Nota. XVIIv / 77v. 1.VI.C, 120 / XXXIV. “...no deu ...s-ser envejós de glòria de negun home”.

26. Vide bene que·l amant deu demanar licència a la dona que ama, si li plaurà que segua costa ella. Nota. Vide bene. XVIIIr / 78r. 1.VI.D, 122 / XXXVI.

“Emperò, si són d'egual orde, pod a ella demanar licència, que si vol que segua costa ella, la qual atorgada pod seure costa ella; en altra manera no”.

27. Vide com amor fa bella la dona que hom ama, per leja que sia. XIXv / 79v. 1.VI.D, 126 / XXXIX. “...car amor, a vegades, una fembra leja e d'al linyatge fa semblar a l'home bella e noble”.

28. Vide que tots quants b...ns à·l món naxen e v...nen d'amor. XXIIIr / 83r. 1.VI.E, 138 / XLVII. “Mas en aquest món neguna cosa ...s trobada pus placent d'amor, com d'ella venga tota instrucció de b..., e sens aquella nengú no obre sens enginys de b...”.

29. Vide que nengun amador no deu, tantost qui ...s davant s·aymia, parlar d'amor, mas fer-se [i]gnorant. XXVIv / 61v. 1.VI.G, 184 / LVI. “Car lo savi amador e instruhit, com parla a·lguna dona la primera vegada, que no l'aja coneguda, no deu axí disputar ni pledejar ab ella del fet d'amor, ans se deu a ella demostrar tot simple e humil”.

30. Vide que sovint mirar e praticar fa crèixer l'amor. XVIIr / 62r. 1.VI.G, 186 / LVIII. "Donchs la nostra amor no·s pod acabar, car la retgla nos demostra l'amor, e l'esguardament que tots dies fa crèixer l'amor".

31. Vide que foll·amor ...s dita amor. Nota. XVIIv / 62v. 1.VI.G, 188 / LXIX. "Per esguardament d'amagada amor jam...s no crech que·s deja elegir amor, si·s vol sia prop, si·s vol sia luny. Jam...s foll·amor no sab çelar los secrets d'amor".

32. Vide bene com ajustament de home e de dona ...s dit amor. Nota. XVIIv / 62v. 1.VI.G, 190 / LX. "Quina cosa ...s amor, sinó desig de tots no temprats abraçaments, e gran cobejança d'estar la hu costa l'altre?"

33. Vide com gelosia ...s enemiga d'amor. Vide. XVIIIr / 63r. 1.VI.G, 192 / LXI. "Qui poria loar dretament la envega de gelosia, o deffendre-la ab sa paraula, com gelosia no sia altra cosa sinó àvol e leg pensament e suspita que hom ha de la fembra? Donchs ja D...us no u vulla, que nengun prous sia tengut per gelós, car de totes bones coses ...s vista ...s ser enemiga, e ...s avorrida de tots b...ns per tot lo món".

34. Vide com lo marit no deu haver suspita de la muller sens leja rahó que y veja a hull. XVIIIv / 63v. 1.VI.G, 194 / LXII. "Car lo marit no pod haver sospita de la muller sens leja rahó. Car vera gelosia acostada al marit ...s ensutzhida axí com de substància de vi, e desempara de ...s ser ço que era".

35. Vide com peca lo marit ab la muller mortalment tota vegada que·s gita·b ella, si donchs no u fa per desig de infants. XXIXr / 64r. 1.VI.G, 194 / LXIII. "...dich-vos que amor de marit e de muller ...s ab pecat tota via que fassen nenguns solaços, si donchs no u fan tan solament per desig de fills; abans tota via que usen en guis de fornicació, ...s pus fort pecat en ells que en altres".

36. Vide bene que, com negú demana amor de pus noble que ell no ...s, com deu pensar que no parle res perquè puxa star reprès. XXXv / 65v. 1.VI.H, 202 / LXVII.

"Si hom pus noble demana ...s ser amat de fembra pus noble, primerament deu senyalar aquesta doctrina que·s deu metre davant tots e pus primer: e quart-se com parlarà, qu'en res que diga no puga ...s ser reprès".

37. Vide que nengú no deu loar si mateix de cosa·l món, per b... que y sia abte, davant nengú, car si ho fa, mostra de si poch seny e saber. XXXIIIr / 68r. 1.VI.H, 210 / LXXII. "Car tota lahor, en pròpia bocha de cascú s'enlegeix".

38. Vide bene que folla amor ...s dita vera amor, jatsia sia amor mesclada e no fina. Nota. XXXVr / 70r. 1.VI.H, 230 / LXXVII.

“Aquella amor ...s dita mesclada que son trachtament ...s, e sa intenció, en la darrera obra de lutzúria. Què ja sia aytal amor, en ço que damunt ...s dit o podets conèixer. Aquesta amor aytal, tost falleix e poch dura, e com ho ha fet no u volria haver fet; e per aytal amor nafra hom lo prohisme, e lo Rey celestial ho ahira; encara, que sse’n seguexen molts perills. Emperò no dich açò axí com si volia destruir l’amor mesclada; car mesclada amor tamb...s verdadera e loadora, e deu ...sser naximent de tots b...ns, jatsia que n vinguen molts greus perills”.

39. Vide com vol gran governació e consell, amor. Nota. XXXVIv / 71v. 1.VI.H, 234 / LXXX. “...car lo clergue ha scrita la sciència de totes coses; per què mellor deu ...sser la sua amor que no del lech, car nenguna cosa ...s huy tan necessària ha amor com amador savi”.

40. Vide com les fembres són movibles e comutables e no han fermetat alguna, e no tenen res çelat sinó ço que no saben. XXXVIIv / 85v. 1.VI.H, 240 / LXXXIII. “...car les fembres per natura crehen totes coses pus tost que ls mascles, e pus simples són, e per ço crehen totes paraules. On, com lo diable v...u que l’hom no era tant leuger de seny, ni tan enclinat a creure tantost totes coses –per ço car ...s pus savi e pus soptil en totes coses–, m...s amà començar a la fembra, tement-se que debades ho diria al mascle. Mas, si agu...s començat al mascle e ell li hagu...s dit de no, en continent la fembra ho confermara”.

41. Vide que, aquell qui ama, com deu dir sa intenció a la dona que ama, e per res no lo y deu tenir çelat. XXXVIIIr / 86r. 1.VI.H, 240 / LXXXIV. “Car qui posa sa-speransa en amor, ja a mi no pot destorbar parlant d’amor, car vejares m’...s que aquell sia pus digne de acabar son enteniment, qui diu tots los secrets que ha e-l cor, que no aquell qui en pintament de paraules posa tot son enteniment...”

42. Vide bene que, ab demanar, ha hom prou fet de acabar ço que hom vol; quant m...s si hom callava e n[o] demanava hom res. XXXVIIIr / 86r. 1.VI.H, 242 / LXXXIV. “Car aytal costum ha en lo món: que no callant, enans demanant sovent, anvides ha hom prou fet de acabar e de haver ço que hom desiga”.

43. Vide que, sens demanar, nengú no pod haver amor de dona; per què u deu hom demanar e tenir a prop, car en altra manera no u hauria hom. XXXVIIIr / 86r. 1.VI.H, 242 / LXXXV.

“Car anch fembra no ach en lo món que, sens que hom no lo y demanàs, que u donàs a hom, per ço cor n’ à vergonya”.

44. Vide bene que amor no·s deu comprar per diners nenguns, e lla on ...s preu algú, l'amor va en mercaderia, e dengú d'aytal amor no·n deu usar. Vide et nota. XXXVIIIv / 86v. 1.VI.H, 244 / LXXXV-LXXXVI. "Car amor ...s cosa graciosa, la qual ve de dolça noblesa de cor e de franquesa de pensament; dóna's per grat, e per grat se deu donar, e no jam...s per preu, jatsia que·ls amants moltes vegades lus convinga ab dons d'entrar en solaços; mas lo do deu ...sser rebut tant solament per amor..."

45. Vide com negun amador qui ame finam...n no·s pod cobrir que no am, e que no guarde aquella sov...n, no tenint-se per dit que nengú ho mire. Nota. XXXIXv / 87v. 1.VI.H, 246 / LXXXVIII. "...car, si menys sàviament e discreta lo coratge sia escomogut del amant, no pod àl·s tenir de demanar sovent la·sperança de la amor, ni·s pod abstenir de guardar allà on ...s la sua amor. On, per força·s cov... que d'aytal comportament dels amans, que·n aja a parlar lo poble".

46. Vide com negun home no deu demanar de dona·l món amor pus sàpia qui ella ame ja altre, e si ho fa, ...s agut per àvol e per vil. XLr / 88r. 1.VI.H, 248 / LXXXIX. "...car manament ...s d'amor que nengun hom no trastorn fembra qui sia ajustada a covinent amor".

47. Vide com nengú no deu descobrir ni encerquar nenguna dona que am, a qui ama e a qui no. Nota. XLv / 88v. 1.VI.H, 250 / XC. "...car no ...s axí leu cosa conèixer a nenguna dona si ...s ajustada a covinent amor..."

48. Vide que nengun home no deu amar ab engany en amor, e axí mateix dona, e si ho fan, tantost se'n deu hom partir. XLv / 88v. 2.IV, 300 / XCI. "...per què hom ni fembra no pod ...sser ligada a dos amors, per ço car per força la una de aquelles hauria a ...sser falssada; car amador enganador, tota dona deu fugir d'ell, car per molt noble que sia nengú, ni haja tota quanta saviea ha e·l món, si va enganosament en amor deu ...sser lunyat de tota dona, e axí mateix ho diem de la fembra, e no deu ...sser digne ne digna d'...sser en cort d'Amor".

49. Vide que, si s'av... que·l [a]mant ...s ab la dona [q]ue ama, e aquell aurà [a]vinentia de aquella, [e] no porà fer-li res, [a]mor d'aquí avant [n]o pod ...sser en[t]re ells, per lo [c]as que li serà esdevengut. Vide et nota. XLv / 88v. 2.IV, 300 / XCII.

"Encara, si per aventura la hu dels amants venia a no poder de lutzúria, amor d'aquí avant no pot durar en ells, enans de tot en tot desemparen amor; car entre·ls amants naix gran fellonia, e null temps no·s poden concordar".

50. Vide que, com un·amor ...s partida, ...s difícil cosa que jam...s torne en lo punt primer. XLIIr / 89r. 2.IV, 300 / XCII. "...mas a tart ...s que, pus un·amor sia partida, que torne en lo primer punct ni estament".

51. Vide que, la dona que amaràs, si·s abst... de parlar ab tu algunes coses qui d'abans parlava, com desempara l'amor que·t ha. Nota. XLIV / 89v. 2.V, 304 / XCIII. "Encara, si conexeràs que s'abstinga de les coses que solia parlar ab lo missatge, e que·stiga axí com a estranya, o·s trastornara de ço que·t haurà dit, cregues qui ella s'...s girada".

52. Vide que, a vegades, la hu dels amants mostra si endenyat o felló, e fa·ho amor; emperò, per res aquella fellonia no·ncrex amor, ne sse'n minva gens, ans se purifica l'amor d'aquells abdós. XLIV / 89v. 2.V, 306 / XCIV. "Car si hu dels amants mostra si hirat al altre amant, e per alguna rahó mostra si endenyada al amant, conèixer pot la fe d'aquell amant; car totstemps tem que·l amant qui·l deu amar no li sia endenyós, mas si b...s demostra hirat he endenyat, aytal comoviment no pot durar lonch temps, si ver·amor ...s entre ells. E d'aytals endenyaments no·n creix amor ne·n minva sa supstància, que abans se purifica lo naximent".

53. Vide bene que, si s'av... que l'amant demana algunes coses que haurà donades al altre amant, e aquelles li demana per quina via se vulla, aquell amant que allò demana se vol lunyar de ssa amor, e·s vol enrequir de les coses que aquell li ha donades. XLIIr / 90r. 2.V, 306 / XCIV. "Encara, si la hu dels amants serà escomogut de demanar les coses de l'altre, si donchs gran fretura no lo y fa fer, dich·te que aytal se vol lunyar de l'amor del altre amant, e vol·sse enriqueir de riqueses d'altre".

54. Vide que, nengú que ame a dona·l món, com li deu tenir lealtat, e que no deu curar de altra dona e·l món, e si u fa, ...s digne de sser foragitat de amor de tota dona. XLIIr / 90r. 2.VI, 308 / XCV. "Si la hu dels amants trench la fe a altre amant, si ...s hom aquell qui l'à trenchada, e que ho haja fet per acabar novell·amor, diem que de tot en tot mereix ...sser dellunyat de aquella amor, car l'esperit de la primer·amor li defall".

55. Vide que, si s'av... que·l amador, ab licència de la dona qui ama, usará d'abraçaments d'altra dona, e puy tornarà a·quella primera qui ama, dich que aquella no li pod denegar los abraços primers que havia ab ella, puy de volentat sua ell usà dels abraços de altra fembra. XLIIv / 90v. 2.VI, 312 / XCVII.

"Mas per ventura, si demanes què deu fer la fembra com l'amant, ab licència d'ella, pren amor d'altra fembra, dich que la fembra a qui ama null temps li'n deu donar

licència, que l'amant hus d'abraçaments d'altra fembra, enans lo y deu negar en totes maneres. Mas si, per ventura, li n'à donada licència, dich que la fembra a qui ell ama no li pod negar los solaços que sol fer d'abans”.

56. Vide que amor fina e mesclada ...s dita un·amor, jatsia semblen diverses, emperò tota ...s dita una. Vide bene et nota. XLIIIr / 91r. 2.VI, 316 / XCVIII. “Car, jatsia ço que l'amor pura e la mesclada sien ...s ser vistes dues amors, emperò la pur·amor e la substància ...s jutjat mesclad·amor, mas d'aquella matexa ve ab gran desig de cor; car la substància d'aquelles dues amors una ...s, mas semblen diverses quant a l'esguardament del coratge, axí com en aquest eximpli pots veure: car si algú bega lo vi pur e despuys bega l'aygua sola, o lo vi mesclat ab l'aygua, jatsia emperò que sien departides les maneres, tot torna a huna cosa; tot enaxí ...s de pura e mesclada amor”.

57. Vide qui nenguna persona qui per força haja feta alguna cosa, que hom no la deu refusar per allò, si ja donchs per son grat altra vegada no ss'i tornava. XLIIIr / 91r. 2.VI, 316 / XCVIII. “Mas tu, Galter, pories demanar si deu hom de ssi lunyar la fembra la qual forçívoltment s'...s mesclada ab altr·amor. Diem que nengú que res fassa per forssa no deu ...s ser reptat, si donchs altra vegada per son grat no u atorga”.

58. Vide com negú no deu demanar amor de dona·l món que hom sàpia que sia ajustada a·mor d'alcú primer abans que hom, ne aquella sostraure per fer desamar aquell e que amàs a hom. XLIIIr / 91r. 2.VI, 318 / XCIX.

“E si·m demanes de consell si deu hom sostraure nenguna amant d'altre a sos solaços, diem que açò ...s trenchar la fe a l'altre amant, e diem que açò no·s deu fer en neguna manera, car no devem los manaments d'amor de D...u lezar per aquells del diable”.

59. Vide que nenguna dona no·s pod tornar atrás de ço que ha promès, e, si u fa, ...s jutjada per bagassa, car a les bagasses cov... de fer tals coses, e per ço són dites bagasses: com han totes les coses dobles en lo cor. Nota. XLIIIv / 91v. 2.VI, 320 / C. “Mas emperò, si contenia de negar ço que ha promès e no u vulla complir, no u pod fer, car nenguna fembra no pod tardar ço que ha promès; mas, si de tot en tot no vulla obehir lo demanament, lavors ha gran falsia en si, he ...s jutjada per fort leja cosa en la fembra, si no atèn les coses que ha promeses; car aytals falssies fan les bagasses, les quals en tots sos fets e dits són plenes de falsia, e totes quantes coses an en lo cor són dobles”.

60. Vide que, quantes dones al món qui·s liuren a lurs amadors per sguart de diners, són dites bagasses. Vide et nota. XLIIIv / 91v. 2.VI, 320 / C. “Encara jutjam

per bagasses, no tant solament aquelles qui són en lo bordell, mas encara aquelles qui-s liuren al amant per l'esguardament de diners”.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALVAR, C. (1994) «Manuscritos románicos no castellanos, 1: Biblioteca del Palacio Real (Madrid)», *Revista de Literatura Medieval* 6, pp. 194-209.
- ARDERIUS, E. i JULIÀ, E. eds. (1926) *Régles de amor i Parlament de un hom i una fembra: obra atribuida al canceller mossen Domingo Mascó, segle XIV*, Castelló, Societat Castellonenca de Cultura.
- BADIA, L. (1991) «Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària», *Estudi General* 11 (= *Llengua i literatura de l'Edat Mitjana al Renaixement*), pp. 31-50.
- CANTAVELLA, R. (1992) *Els cards i el lliur: una lectura de l'«Espill» de Jaume Roig*, Barcelona, Quaderns Crema.
- (2004) «El Capellà, el vicecanceller i el secretari, o *De amore*, Mascó i Metge», *Llengua & Literatura* 15, pp. 31-66.
- ed. (en premsa) *El «Facet» català*, Barcelona, Barcino.
- COLEMAN, J. (1981) *Medieval Readers and Writers, 1350-1400*, London, Hutchinson.
- CREIXELL VIDAL-QUADRAS, I., ed. (1985) *Andrea Capellani De amore / Tratado sobre el amor*, Barcelona, El Festín de Esopo / Quaderns Crema.
- DRONKE, P. (1963) ressenya del llibre de Felix Schlösser *Andreas Capellanus: seine Minnelehre und das chrisliche Weltbild um 1200*, *Medium Aevum* 32, pp. 56-60.
- (1994) «Andreas Capellanus», *The Journal of Medieval Latin* 4, pp. 51-63.
- ELLIOTT, A. G. (1977) «The *Facetus* or, The Art of Courtly Living», *Allegorica* 2, 2 winter, pp. 27-57.
- GIMENO BLAY, F. (1992) «El manuscrit II-3096 (olim 2. Ll.1) de la Biblioteca del Palacio Real», *Caplletra* 13, pp. 175-84.
- Hunt, R. W. (1948) «The Introductions to the *Artes* in the Twelfth Century», in *Studia Mediaevalia R. J. Martin, O.P.*, Bruges, De Tempel, pp. 85-112.
- HUOT, S. (1987) «The Scribe as Editor: Rubrication as Critical Apparatus in Two Manuscripts of the *Roman de la Rose*», *L'Esprit Créateur* 27, pp. 125-36.

- (1990) «Medieval Readers of the *Roman de la Rose*: The Evidence of Marginal Notations», *Romance Philology* 43, pp. 43-60.
- (1993) *The «Romance of the Rose» and its Medieval Readers: Interpretation, Reception, Manuscript Transmission*, Cambridge, Cambridge University Press.
- KARNEIN, A. (1970) *De Amore deutsch: der Tractatus des Andreas Capellanus in der Übersetzung Johann Hartliebs*, München, C.H. Beckische.
- (1985) «*De Amore*» in *volkssprachlicher Literatur: Untersuchungen zur Andreas Capellanus Rezeption im Mittelalter und Renaissance*.
- LIPPI BIGAZZI, V. ed.(1987) *I volgarizzamenti trecenteschi dell'«Ars amandi» e dei «Remedia amoris»*, Firenze, Accademia della Crusca.
- LÓPEZ LAGUARDA, J. J. (1946) *Burjasot: apuntes para su historia*, Valencia, edició de l'autor.
- MARTÍNEZ ROMERO, T. ed. (1995) L.A. Sèneca. *Tragèdies*, Barcelona, Barcino, 2 vols.
- MINNIS, A. (2001) *Magister Amoris : The «Roman de la Rose» and Vernacular Hermeneutics*, Oxford, Oxford University Press.
- MOREL-FATIO, A. ed. (1886) «Le Livre de courtoisie», *Romania* 15, pp. 192-235.
- PAGÈS, A., ed. (1930) *Andreae Capellani regii francorum «De amore» libri tres: text llatí amb la traducció catalana del segle XIV*, Castelló, Societat Castellonenca de Cultura.
- PUIG I OLIVER, J. de ed. (1994) «Unes prediccions pseudo-arnaldianes del segle XV: edició i estudi», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 13, pp. 207-85.
- RICO, F. (1997) «Entre el código y el libro: notas sobre los paradigmas misceláneos y la literatura del siglo XIV», *Romance Philology* 51, pp. 151-69.
- RUBIO, L. i GONZÁLEZ ROLDÁN, T. eds. (1977) *Pánfilo, o el arte de amar*, Barcelona, Bosch.
- SCHNELL, R. (1982) *Andreas Capellanus: zur Rezeption des römischen und kanonischen Rechts in «De Amore»*, München, Wilhelm Fink.
- (1985) *Causa Amoris: Liebeskonzeption und Liebesdarstellung in der mittelalterlichen Literatur*, Bern, Franke.
- WALTERS, L. (1994) «Reading the *Rose*: Literacy and the Presentation of the *Roman de la Rose* in Medieval Manuscripts», *Romanic Review* 85, pp. 1-26.